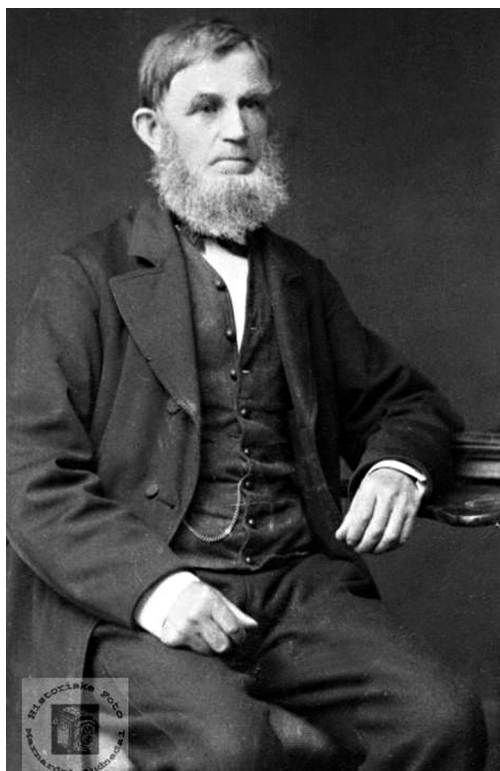

Jon Holm Lillegjelten

Bondevennforeninga i Os

Bondevennene var en organisasjon startet av Søren Jaabæk i 1865 i Mandal prestegjeld. Jaabæk (1814-1894) var født i Mandal, ble lærer og kirkesanger, og satt på Stortinget i perioden 1845-1891. Han var en av stifterne av Venstre i 1884. Etter en splittelse fire år senere gikk han inn i Det

Søren Jaabæk, 1814 – 1894.
Historiske Foto – Marnardal Audnedal.

Moderate Venstre. Med sin spesielle personlighet var han en av de mest originale politikere i norsk historie.

I 1865 grunnla han først bladet Folketidende som ble et organ for bondevennene. Bladet kom ut engang i uken. Det siste bladet ble sendt ut den 31. desember 1879. Kort tid etter det første bladet kom ut, ble den første lokalforening av Bondevenner stiftet i Mandal. I årene som fulgte ble det stiftet foreninger i alle fylker unntatt Finnmark. På det meste var det rundt 300 bondevennforeninger med bortimot 30 000 medlemmer. Jaabæks formål med bondevennorganisasjonen var å sette fokus på offentlig sparsomhet i stat og kommuner, samt gjennomført økonomisk liberalisme. Først og fremst var det et angrep på embetsmennene, de som satt med makta i samfunnet.

Selskapet Bondevennene i Os Annex, Tolgen Prestegjeld

På Os må noen ha fattet interesse for Jabæks politiske retning og fått ideen om ei bondevennforening. Politiske foreninger var ikke noen ny tanke i Os, rundt 1850 var det et par års tid ei Thraneforening i virksomhet.

Onsdag 27. desember 1867 møttes 23 gardbrukere på Bakos med formål å danne bondevennforening i Os. De har nok hatt

god kjennskap til Jaabæks politiske retning, noe som går frem av formålsparagrafen som ble vedtatt:

*§ 1. Vi erkjender saaledes som be-
foyet det Hovedsageligste af hvad der
hidtil er udtalt i Bladet Folketidende, og
nemlig hvad den Paastand angaar at
den offentlige styrelse saa vel for Stat
som Kommune har i den senere Tid i
flere Retninger gaaet temmelig længer
med offentlige Bevillinger.*

*§ 2. Innen hvert møtes slutt foretas
valg på en ordfører og en supleant, begge
innen selskapets midte, dette valg gjelder
blott for neste møte, men de uttredende
kan ikke undslå seg for at motta nytt
valg.*

*§ 3. Ordføreren har at innføre i en
dertil egnet protokoll selskapets for-
handlinger, for saavidt det av forsam-
lingen antas nødvendig, samt at utføre
den nødvendige brevveksling.*

*§ 7. I Møtene tillates ikke at tale
mere end en ad gangen, ligesom ingen
uden Selskapets medlemmer har Rett til
i Møtene at ytre sig.*

I alt er det 13 paragrafer. En handler om bladet Folketidende. Alle medlemmer mottar bladet og enhver må betale bladpengene. Det oppfordres til å gjøre bladet kjent både innenfor og utenfor sitt eget herred. Det er en paragraf der det står at enhver som blir medlem, som på senere tidspunkt ble uenig i bestemmelsene, kunne ikke lenger være medlem av selskapet.

De 13 paragrafene ble vedtatt av de 23 fremmøtte. De er innført i protokollen som

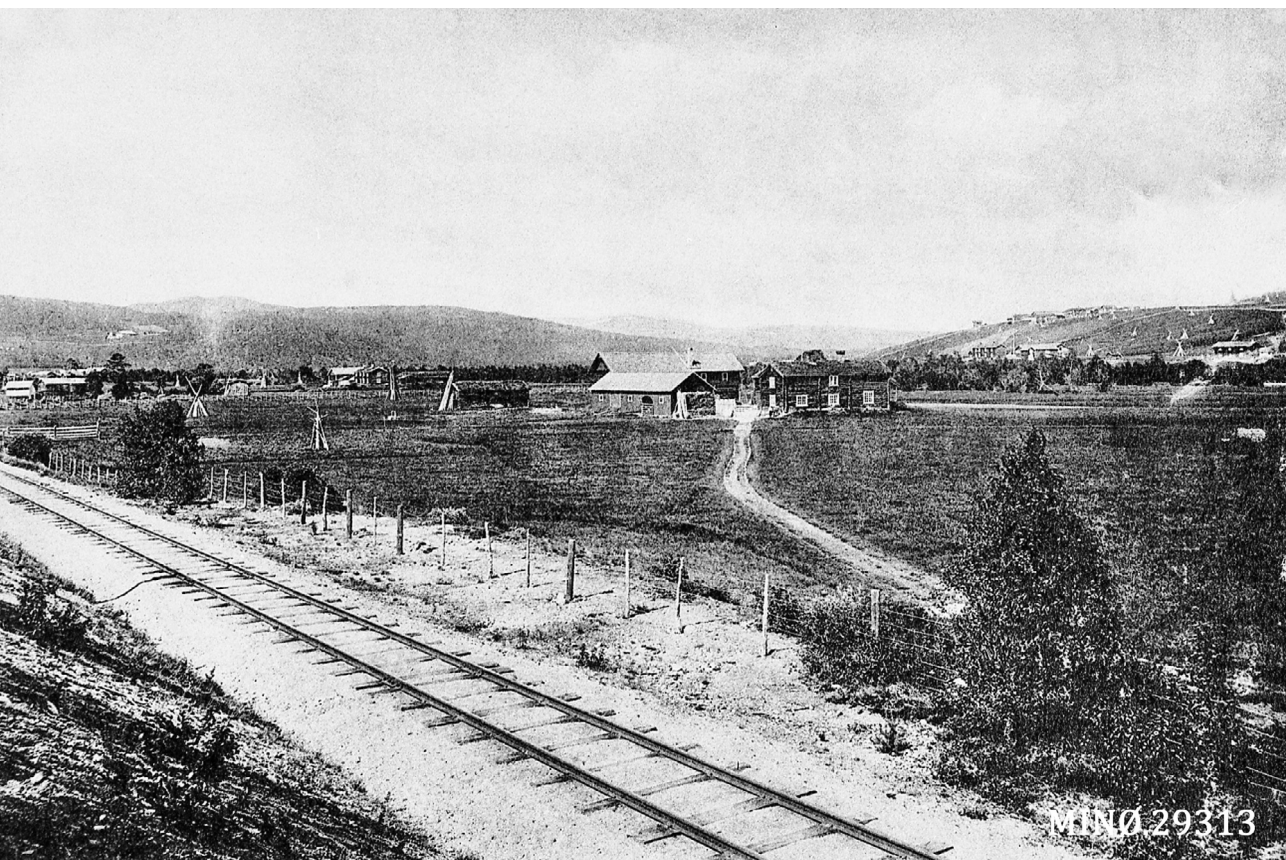
de første medlemmer i selskapet. Ole Tomassen Høisen har undertegnet og ført protokollen. Han var den første leder, eller ordfører som var betegnelsen. Han var nok en av de som tok initiativet til foreningen. Ole Tomassen var fra Høsøien, men ble gift med Sigrid Olsdatter Høisen og bosatt der. I dagligtale gikk han under navnet «Stormhatten». Dagen etter stiftelsesmøtet skriver Ole Tomassen et fyldig referat til Folketidende som blir inntatt i bladet i februar 1868. En annen som var blant lederne var Peder Aas, gardbruker i Fabroåsen. Han ble en del år senere den ledene venstremannen i Os. På det første møtet reglene vedtatt, og det neste møtet bestemt til den 25. januar 1868 på Løvnes. Til forhandlinger ble følgende spørsmål fremsatt:

- a. Hva er årsaken til skattenes og utgiftenes stadige forøkelse og at det blir flere.
- b. Hvor kan den søkes.
- c. Og på hvilken måte kan skatter og utgifter forminskes.

Diskusjonene mellom de enkelte er ikke referert i protokollen bare konklusjonen, som svar på de tre spørsmål ovenfor: Det er gårdbrukernes egen sak, fordi de velger menn hvis politiske farge de ikke kjenner, og hos hvem det er alt annet enn sparsomhet. Merk det ord: Sammenhold – gir en god klang.

På møtet 22. februar er følgende spørsmål drøftet:

1. Hvilke egenskaper bør finnes hos en mann for å være gagnlig å innvelges i kommunal bestyrelse.
2. Er det tjenlig å dele Tolgen herredsstyrelse i 2 deler.
3. Hvilken innflytelse har Tolgen sparebank hittil vist å ha.

Garden Bakos, ca. 1900. Musea i Nord-Østerdalen, nr. 29313.

På det første spørsmålet er konklusjonen disse egenskapene: Redelig og rettskaffen, sparsommelig, frimodig, uavhengig, blottet for egennytte, karakterfast og opplyst. Men merk: sett ikke den siste egenskap først i rekken. På spørsmål 2 mener de at det ikke er tjenlig med deling av herredet. Flertallet mener at sparebanken ikke tilfører noen fremgang.

14. april, tredje påskedag, er det møte på Lilleøien, der den viktigste saken var prøvevalg på valgmenn. Fra 1814 og til og med stortingsvalget 1903 hadde Norge et valgsystem der velgerne valgte valgmenn som igjen valgte stortingsrepresentantene. Prøvevalget hadde fått følgende utfall: J. S.

Grue 31 st. O. T. Høisen 38 st. Esten O. Erlien 26 st. og Peder Aas 23 st. Hva konklusjonen på valget blir sier protokollen ingenting om. Medlemstallet stiger jevnt og trutt, på møtet 3. pinsedag, 2. juni på Os-
haugen er 47 innmeldt, derav er det tre fra Tolgen. Esten O. Erlien, Ole O. Erlien og Anders Olsgård.

Kampen mot økte utgifter, nedsettelse av stortingsmennesenes lønn og opphevelse av embedsmennesenes gratiale på 5000 spesiedaler årlig. Disse saker blir drøftet på et møte i oktober 1868 på Høisen. Et annet spørsmål er utvidet stemmerett og årlig storting. I følge protokollen er det enstemmighet om alt, uten at det går frem hva de

er enige om. De fleste spørsmål var grundig behandlet i Folketidende og var nok en rettesnor for de enkelte foreninger.

Møtene blir holdt en gang i måneden med unntak av juli, august og september, da skulle slåttene gjøres. Fra 1869 øker ikke medlemstallet like mye som før, og møtene blir færre. Fra møte 3. juledag 1868 går det tre måneder til neste, 30. mars, 3. påskedag 1869 på Høisen. Dette blir et spesielt møte, Ole Tomassen Høisen som hadde vært leder siden starten fant tiden inne til å trekke seg på grunn av sviktende helse. På møtet holdt han en lengre avskjedstale der han fremhever den tilslutning disse Bondevennforeninger har fått over hele landet, og hvilken virkning dette har hatt på Stortingets forhandlinger. Videre sier han: Det var en del foreninger før denne ble stiftet,

men på de 2 år – hvor den er vokset til 61 medlemmer, er mange flere stiftet. Det er en vekkelse for det politiske liv, og vekke-middelet «Folkevennen» har greid seg, skjønt den ble forfulgt av giftige dyr, og vel-øvde jegere. Det er nødvendig for bøndene å ha et organ som kan tale deres sak. Han oppmuntret til å fortsette kampen; får de selv ikke noe nytte av det, vil etterslekten høste fruktene. Han avsluttet med å si: «Jeg vil alltid arbeide med på sannhetens og oppriktighetens vei». Han levde bare ett år etter dette, og døde 1. mai 1870.

I den tid foreningen var i virksomhet ble det avviklet 21 møter. Foreninga i Os var den første i Hedemarkens amt, i februar 1868 ble det stiftet en forening på Tynset og i august 1870 på Røros.